

PROIECTE EDILITARE ÎN IAȘII PRIMEI JUMĂTĂȚI DE SECOL XIX. PIAȚA DE LA BISERICA SFÂNTA PARASCHIVA¹

Între prevederile referitoare la modernizarea urbanistică a Iașului, conținute de Regulamentul Organic al Moldovei se situează și măsurile de reorganizare a piețelor comerciale² și de înființare a piețelor publice în jurul unor biserici din zona centrală a orașului³. Deși „legea organică” a intrat în vigoare în ianuarie 1832, abia în 1841 edilii orașului au delegat pe „arhitectonul Statului” Alecu Costinescu și pe „cilenul Eforiei” Toma Bantăș să aleagă locurile potrivite, să le măsoare, să le schițeze și să le „prețaluiască”. Locurile desemnate de urbanişti se aflau în preajma bisericilor Banul, Sfântul Gheorghe („de lângă Curte”), Sfântul Ion (din târgul de Sus) și Talpalari⁴.

După cum reiese din articolul regulamentar, piețele trebuiau să aibă o destinație *civică*, „*de paradă*”. Deoarece principala funcție a pieței civice este cea de reprezentare socială, corespundea cele patru locuri unei asemenea cerințe? Răspunsul care rezultă din analiza succintă a informațiilor cartografice este afirmativ. Astfel:

Locul de la biserica Banu:

- prezenta perspectivă asupra șesului Bahluiului;
- se afla în calea echipajelor care ieșeau la promenadă la Copou;

Locul de la biserica Talpalari:

- prezenta perspectivă asupra șesului Bahluiului;
- era lângă Academie;

Locul de la biserica Sfântul Gheorghe

- se afla în fața reședinței princiare a lui Mihail Sturdza;

Locul de la biserica Sfântul Ioan;

- se afla într-un cartier rezidențial, fiind înconjurat de proprietățile și casele unor mari boieri, demnitari în instituțiile superioare ale statului;
- era în apropierea Școlii de Artă și a Teatrului (vezi Anexa III).

Cum a decurs, însă, evoluția proiectului edilitar și care a fost finalitatea sa aflăm din sursele prezentate în continuare.

O notă istorică publicată recent reactualizează și completează episoadele unui proces desfășurat între Eforie și Epitropia bisericii Banu, în prima jumătate a veacului trecut⁵. Motivul litigiului îl constituia un loc al bisericii, aflat în imediata vecinătate a lăcașului de cult, expropriat de Eforie pentru a fi transformat în piață publică, conform stipulațiilor regulamentare. Lucrările începute în acest scop nu au mai fost finalizate, datorită înverșunării cu care epitropul bisericii, căminarul Filip Scorțăscu, s-a opus hotărârilor administrative. La 5 iulie 1853 proprietatea era restituită bisericii Banu, municipalitatea renunțând, deci, la una dintre cele patru piețe.

¹ Această comunicare a fost susținută la sesiunea anuală de comunicări științifice a A.N. Iași, din 3-4 iulie 1997.

² *Reglementul Organic al Principatului Moldovei*, Iași, 1846, Capitolul III, Secția II, Art. LXXI, p. 114 și Secția III, Art. LXXIII, p. 115.

³ *Ibidem*, Secția III, Art. LXXIII, p. 115.

⁴ „Analele Parlamentare ale Românilor”, X₂, (1840-1841), p. 115.

⁵ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Notă la un proces care a durat o jumătate de secol. „Locul Bisericii Banu”, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei” (serie nouă), I, 1995, p. 77-89.*

Dacă în cazul pieței nefinalizate de lângă biserica Banu există documente publicate, nu deținem, însă, informații similare pentru evoluția celorlalte trei piețe. Putem avansa o ipoteză - cu șanse reale de a se transforma în certitudine prin investigațiile viitoare în Arhivele Statului Iași-coroaborând informațiile unor surse documentare și cartografice publicate.

Într-o anafora din 26 ianuarie 1850 a Departamentului Lucrărilor Publice se propunea, pentru sporirea securității orașului și menținerea în bună stare a pavelelor, înființarea a patru mari piețe periferice, situate lângă barierele Copou, Păcurari, Socola și Tătărași⁶. Orientarea comerțului cu materii prime și mărfuri voluminoase sau inflamabile spre periferii crea posibilitatea ca piețele de lângă bisericile Sfântul Spiridon, Sfânta Vineri, Golia, Sfântul Ilie și de lângă Cabinetul de Istorie Naturală, Beilic și Academie "să rămâie unele ca *piețe de paradă* (subl. D.D.I.), iar altele pentru zarzavate și alte obiecte obicinuie de hrană"⁷. Constatăm, astfel, că între piețele orașului din 1850 nu figurează cele patru piețe civice proiectate în 1841, după cum nu sunt trecute nici pe lista piețelor comerciale din anul 1853 (vezi Anexa II). De asemenea, și analiza hărților orașului din perioada respectivă⁸ demonstrează nefinalizarea proiectului: dughenele sau alte clădiri obturau, la 1857, fațadele bisericilor desemnate a avea piețe, iar locurile din jurul acestor biserici nu erau marcate ca piețe comerciale⁹. Din cele relatate mai înainte se conturează o concluzie: în ciuda eforturilor edililor, experimentul înființării primelor piețe civice în Iași a eșuat. Nu ne-am propus acum să analizăm cauzele eșecului, ci doar să expunem documentar, un alt episod din proiectul înființării piețelor civice.

Un dosar aflat în Arhivele Statului Iași¹⁰ conține în paginile sale o soluție de compromis în cazul înființării unei alte piețe, a cărei destinație - declarată oficial - trebuia să corespundă unei piețe civice. Este dosarul unui litigiu declanșat pentru o proprietate aflată în preajma unei biserici, care a antrenat proprietarul locului, mahalagii, evrei, autoritățile locale și reprezentanțe diplomatice. Deoarece urbanizarea corespunde unor necesități sociale, am urmărit și aspectele sociale ale procesului¹¹.

Motivul litigiului poate fi dedus din chiar prima pagină a dosarului, o jalbă din 3 iulie 1844 adresată Sfatului Administrativ al Principatului Moldovei de către „obștie mahalalei Muntenimei de Sus dimpreună și cu poporâni bisericii Preacuvioasei Paraschivii din această mahala”¹². Locuitorii își manifestau, în acest chip, nemulțumirea față de închirierea unui loc aflat lângă pomenita biserică, de către proprietarul de drept, unor evrei care intenționau să construiască acolo locuințe și dughene.

⁶ *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tom. I, Iași, 1855, Document 139, p. 212.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Planul drumului apelor capitaliei redicat în anul 1843 și pus în aplicație de domnitorul Prinț Mihail Sturdza*, autor Mihalik de Hodocin; *Planul Iașilor rădicatu și redusu de ingineriul Frederic Peytavin*; Litografia lui Partheni, 1857, (Reproduceri se găsesc la A.N. Iași și la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”).

⁹ Termenul *medean* constituie un reper utilizabil în acest caz (vezi Anexa III). De altfel, existența unor piețe comerciale în apropiere făcea inutilă înființarea altora cu același specific economic.

¹⁰ A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar 1276/1844-1848.

¹¹ Schițând căile de cercetare în problematica istoriei urbane, într-un studiu intitulat *De l'histoire sociale a l'histoire socio-culturelle*, Daniel Roche afirmă că, pe lângă „restaurarea formelor materiale ale urbanizării (...), la fel de important este de a regăsi actorii sociali ai procesului de organizare a spațiului și de a urmări înfruntările sau complicitățile lor, fie că sunt arhitecți, tehnicieni, ingineri, fie că sunt organe municipale sau de stat” (Daniel Roche, *op. cit.*, în „*Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age - Temps Modernes*”, Rome, tome 91, 1, 1979, p. 18).

¹² A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar 1276/1844-1848, f. 2.

La prima vedere nimic deosebit în această situație: în Iași anulul 1844 evreii, având o pondere demografică însemnată, se afirmă în viața economică și dețineau, ca proprietari sau chiriași, majoritatea spațiilor comerciale de pe străzile centrale ale orașului¹³. Evident, modificarea structurii demografice a orașului, concurența economică și diferențele religioase generau și animozități între alogeni și autohtoni. Jalba locuitorilor din Muntenimea de Sus descrie, în termenii vremii, o situație inerentă conviețuirii interetnice: „Văzând dar noi că acest neam jâdovesc din zî în zî într-o atîti să întind și se lățesc cu lăcuințele lor în capitala patriei noastre, încât, în curîndă vremi, încungiurînd sfintele lăcașuri, mai pot să rămâie și fără poporâni creștini pinprejur, precum au rămas Sfânt(ul) Neculai cel Mare, Sfânt(ul) Lazăr, Bărnovschi și Sfântul Lazăr, putem a zâci și sfânti(i) Mitropolii și cari nevînd poporâni vor rămîne deasă(mine) pustie”¹⁴.

Reconstituirea repartitiei proprietăților din fronturile stradale, așa cum rezultă din confruntarea informațiilor statistice cu informațiile cartografice din prima jumătate a secolului XIX, confirmă împrejmuirea unor biserici și mănăstiri cu șiruri de proprietăți închiriate sau cumpărate de către evrei¹⁵. Multe biserici și mănăstiri aveau zeci de dughene, unele în jurul lăcașelor de cult, pe care le închiriau evreilor în schimbul unui bezmen substanțial. Surprindem astfel o caracteristică a procesului de urbanizare, la generarea căreia au concurat interesele economice ale proprietarilor și chiriașilor, soldată cu interesante evoluții în plan social. Le semnalăm, dar nu le analizăm, ele depășind tematica acestei comunicări.

Iritarea enoriașilor din parohia bisericii Sfânta Paraschiva se datora unei distanțe de neconceput între clădirile plănuite a fi construite de evrei și altarul bisericii: numai trei stînjeni¹⁶. Mai mult decît atît, locuitorii erau deranjați de o asemenea vecinătate deoarece îi suspectau pe evrei de intenția construirii unei sinagogi în apropierea sfântului lăcaș¹⁷.

Evreii au infirmat categoric proiectul de care erau acuzați, printr-o jalbă adresată la 12 iulie 1844 Sfatului Administrativ¹⁸, interesele lor fiind doar economice.

Înainte de a urmări confruntările părților implicate în litigiu se cuvine identificarea personajelor și localizarea exactă a spațiului disputat.

Majoritatea documentelor parcurse, referitoare la subiectul prezentat, conțin elemente clare care ne-au permis identificarea proprietății închiriate

¹³ Johan Ferdinand Neigeblaur, *Die Donau-Fürstenthümer, Gesammelte Skizzen geschichtlich-statistisch-politischen Inhalts*, Breslau, Kern, 1854, p. 93-94 apud N. Iorga, *Istoria evreilor în Țările Române*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria a II-a, tomul XXXVI, 1913-1914, p. 196 și Idem, *Istoria românilor prin călători*, București, (1981), p. 635-637; Vezi și catagrafia din 1853 *Lista caselor și dughenelor Capitaliei supuse la vremelnica dare a somelor pentru îmbunătățirea ulițelor Capitaliei*, Institutul Albinei, 1853, 210 p., cu un rezumat în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iași”, fascicula 9, partea a II-a, 1933, p. 297-302.

¹⁴ A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar1276/1844-1848, f. 2.

¹⁵ Repartitia proprietăților orașului Iași, din prima jumătate a secolului XIX, poate fi studiată, destul de ușor, asociind informațiile din următoarele hărți și documente statistice: *Plan ichonographic al orașului Iași, făcut în anul 1819*, elaborat de inginerul Iosif Bayardi; hărțile lui F. Peytavin și Mihalik de Hodocin; *Registrul, măsurării ulițelor orașului Iași*, în I. Caproșu, P. Cocărlă, *Iluminat public în Iași la 1811*, în „Analele Științifice ale Universității din Iași. Istorie”, XXXIX, 1993, p. 102-136 și *Tabla ulițelor ce au a se pardosi cu piatră...*, în N.A. Bogdan, *Cu prilejul pavării câtorva uliți din Iași în 1833*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului municipal din Iași”, I, 1921. p. 45-60.

¹⁶ A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar1276/1844-1848, f. 2.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, f. 7.

întreprinzătorilor evrei. Un raport adresat domnului la 4 iulie 1844 de către Sfatul Administrativ ne furnizează câteva repere: „Lângă casele d(u)m(i)sale vist(iernicul) Alecu Sturdza, în răspintinea Uliței ce Mari, mergătoare spre Copou, și a Uliței Păcurarilor, să află un loc mare, a cărei proprietari, d(omnul) cami(na)r Costachi Cazimir, viețuiește în Basarabia”¹⁹. Locul se afla între biserica Sfânta Paraschiva și casele vistiernicului Alecu Sturdza, era „slobod” și „avea două fețe”, corespunzând celor două străzi amintite²⁰.

Proprietara directă a locului era, de fapt, soția căminarului Costantin Cazimir, Pulheria, născută Calmuțchi, care-l primise de zestre, „între alte avere de clironimie”²¹, de la rudele sale. La 1811 proprietar era Manolache Calmuțchi, după cum ne indică *Registrul măsurării ulițelor orașului Iași*²².

Casa vistiernicului Alecu Sturdza era situată, după afirmațiile lui Vasile Panopol²³, imediat după Fundația Ferdinand de mai târziu. Casa a fost cumpărată de la vistiernic, în anul 1849, de Petrache Mavrogheni²⁴, și poate fi ușor localizată, fiind înregistrată sub acest nume pe harta Iașilor din 1857, realizată de Frederic Peytavin (vezi Anexa V).

Aceste repere sunt suficiente pentru identificarea proprietății căminarului Costache Cazimir exact în locul pe care astăzi este construită Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”. În sfârșit, pentru a nu exista nici o umbră de îndoială, spațiul respectiv este delimitat pe harta din 1857, fără a fi, însă, înregistrat sub un nume oarecare (vezi Anexa V).

Motivele care l-au îndreptățit pe căminarul Cazimir să-și închirieze proprietatea sunt relatate de către acesta într-o jalbă adresată guvernatorului Basarabiei, jalbă care, prin intermediul Consulatului rusesc din Iași, a fost trimisă Secretariatului de Stat al Moldovei. Căminarul își afirma nemulțumirea pentru modul în care edilii orașului Iași înțelegeau să-și îndeplinească obligațiile administrative. Dughenele pe care le avea pe proprietatea de lângă Sfânta Paraschiva, fiind din lemn, „ocârmuirea de acolo, supt cuvânt că ele în o asămenea stare nu pot să aibă ființă, cu vro câțiva ani înainte le-au dărâmat, în privire că toate zidirile trebuie să fie după plan, în vreme când, și până acum, multe alte fețe au încă dughene de lemn”²⁵.

Încă din anul 1834, Eforia și Agia au început să aplice prevederile articolului LII din *Regulamentul municipal pentru orașul Iași*, din *Regulamentul Organic al Principatului Moldovei*, prin care era fixat un termen de trei luni pentru distrugerea construcțiilor din lemn, și un termen de trei ani pentru cele din nuiele și vălătuci²⁶. Într-o vidomostie din 1837²⁷, referitoare la desființarea construcțiilor interzise prin articolul regulamentar menționat, dughenele comisului (pe atunci) Costache Cazimir, localizate la capătul dinspre Copou al Uliței Mari, erau trecute ca fiind construite din vălătuci, drept urmare supuse desființării. Fără a preciza numărul clădirilor, documentul ne oferă o informație

¹⁹ *Ibidem*, f. 4.

²⁰ *Ibidem*, f. 2 și f. 3.

²¹ *Ibidem*, f. 16.

²² I. Caproșu, P. Cocârlă, *op. cit.*, p. 131 și p. 134. Vezi Anexa IV cu schița proprietăților din zonă reconstituită după *Registrul*...

²³ Vasile Panopol, *Pe ulițele Eșului*, în „Contemporanul”, nr. 190-236, 1993-1994, p. 92 (Am folosit copia dactilografiată după manuscrisul de la Biblioteca Academiei Române, *Arhiva*, ms. 66).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar 1276/1844-1848, f. 16.

²⁶ *Regulamentul Organic*, Capitolul III, Secția I, Art. LII, p. 110-111.

²⁷ A.N. Iași, *Eforia Iași*, dosar 131/1836, vol. II.

suplimentară despre locația proprietății și o imagine despre mărimea acesteia: „a dum(isali) comisului Costachi Cazimir, trecuti di la d(umisali) Calmuțchi într-un șâr di la pireții zidiul(u) d(umisali) vist(iernicului) Alecu Sturdza și la vali împregiur aproapi drept poarta Sf(intei) Paraschivei Prapodoabna și pisti drum de casăle Creminalului, atât aceli din fața Ulițai cât și aceli de din dos”²⁸. După o păsuire de un an dughenele au fost desființate în 1837²⁹.

Pentru ca locul să nu rămână viran și nerentabil vechile clădiri trebuiau înlocuite cu altele noi, din piatră sau din cărămidă. Într-o perioadă în care proprietatea boierească urbană era tot mai mult integrată circuitului economic, iar boierimea se adapta economiei capitaliste, închirierea în anul 1844 a locului de lângă biserica Sfânta Paraschiva reprezenta pentru căminarul Cazimir o afacere profitabilă. Cel puțin două motive l-au determinat să facă acest pas: evreii se angajau să construiască dughene din piatră, după planuri arhitectonice aprobate de autorități³⁰, iar plata bezmenului era substanțială - 460 de galbeni anual³¹.

Costache Cazimir l-a delegat pe vărul său, căminarul Filip Scorțăscu, să-i vândă proprietatea. Căminarul a reușit să încheie contractul cu trei evrei asociați: Bercu Libling, Iozef Zinft și Herșcu Teitilbaum³², însă actele nu au fost aprobate de forurile administrative, ca urmare a intervenției enoriașilor bisericii Sfânta Paraschiva. Din motive necunoscute, Filip Scorțăscu nu a insistat în susținerea contractului cu evreii, după ce aceștia au întâmpinat opoziția categorică a locuitorilor. Poate că evlavia și intransigența cu care căminarul apăra drepturile bisericii Banu, printre ai cărei ctitori se număra și modelul său moral, logofătul Costache Conache, l-au determinat să susțină cauza enoriașilor bisericii Prapodoamna, de asemenea, beneficiară a daniilor logofătului Conache³³. Sau, cel puțin, n-a mai insistat în finalizarea afacerii.

Oricare ar fi fost atitudinea căminarului Filip Scorțăscu, locuitorii din Muntenimea de Sus l-au acuzat că tranzacția cu evreii a fost încheiată „tainic și fără să prindem de veste”³⁴, acuză neîntemeiată, deoarece cu patru ani înainte, la 12 martie 1840, dreptul de preemțiune a fost desființat³⁵. Merită semnalată, însă, dincolo de interesele aflate în joc, perpetuarea în mentalul colectiv a unui drept care, sute de ani, a îndeplinit funcția de apărare a unei solidarități locale. De altfel, acuzatorii cunoșteau faptul că dreptul de preemțiune nu mai era valabil, dar, chiar dacă „dritul protimisului de megieșii acum să vedi rădicat, din care pricină și năvala și întemeiere jădov(ilo)r urmează mai mult”³⁶, se considerau îndreptățiți să preia pe cont propriu terenul din preajma bisericii, substituindu-se contractanților evrei. Enoriașii își motivau intențiile prin necesitatea protejării lăcașului de cult, căruia doreau să-i dăruiască „vecinic o somă de stânjani câț(i) vor veni în dreptul sfântului altar a bisăricii, neiertat fiind după legea noastră a să faci lăcuinți aproape de sfântul jărtfelnic”³⁷. În

²⁸ *Ibidem*, f. 282.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Vezi planuri de dughene în Gh. Cliveti, *Evoluția urbanistică a Iașilor la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în „Cercetări istorice”, (scrie nouă), IX-X, 1978-1979, p. 387-401.

³¹ A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar1276/1844-1848, f. 16.

³² A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar1276/1844-1848, f. 7.

³³ Mihai-Răzvan Ungureanu, *op. cit.*, p. 80.

³⁴ A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar1276/1844-1848, f. 2.

³⁵ *Istoria dreptului românesc*, vol. II, București, 1984, p. 269.

³⁶ A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar1276/1844-1848, f. 2.

³⁷ *Ibidem*.

acest mod, regulile distanței simbolice dintre cele două confesiuni, ortodoxă și mozaică, își găseau reflexia materială în distanța teritorială³⁸.

Precizăm, cu această ocazie, că vecinătatea nemijlocită dintre proprietățile evreiești și biserici nu era specificată în codurile juridice ale Principatului. Existau, însă, hotărâri administrative care condiționau înființarea de sinagogi în toate orașele țării de obținerea aprobării autorității civile și de respectarea „perimetrului de protecție” a bisericilor ortodoxe. Astfel, anafora Sfatului din 5 august 1852 prevedea, în virtutea regulilor jurisprudenței, după documente emise în anii 1836, 1843, 1844 și 1848, ca distanța dintre biserici și sinagogi să fie de minim 150 de stânjeni³⁹.

După analizarea celor două jalbe, a locuitorilor din parohia bisericii Sfânta Paraschiva și a evreilor contractanți, Sfatul Administrativ a propus spre aprobare domnului, la 7 iulie 1844, următoarea soluție: „De vreme ce, pe deoparte, protimisul după pravila lucrătoare nu mai are loc, iar pi de alta, îngăduire jidovilor de a zidi lângă biserică nu este împacată cu duhul creștinătății, apoi Sfatul, fără a da prilej la întindere protimisului, și povățuindu-să mai cu dinadinsul de rostire Organicescului Reglementu la cap. al 3-le litera H, art(icolul) LXXIII, care cere ca bisericile să aibă deschisă a lor înfătoșare, este de socotință că acest loc să să iei in trebuința publicului și să să facă pi dânsul o piață”⁴⁰.

Deși articolul amintit constituia baza juridică pentru înființarea piețelor civice, funcționarii statului s-au prevalat de el pentru a înființa o piață comercială. Să fie această „subtilitate birocratică” o dovadă a deturnării intereselor publice în favoarea unor interese private, sau o simplă neglijență administrativă. Înclinăm să credem că funcționalitatea pieței civice nu era clar înțeleasă de toți factorii locali de decizie.

Sarcina achitării bezmenului anual către proprietar revenea Eforiei, care, la rândul ei, trebuia să-și amortizeze cheltuielile prin fixarea unor taxe de piață similare cu cele de la medeanul de lângă mănăstirea Sfântul Spiridon⁴¹. O zi mai târziu Mihail Sturdza aproba propunerea Sfatului Administrativ⁴².

Odată fixată noua destinație a locului de lângă biserică Sfânta Paraschiva, li s-a interzis evreilor să mai achiziționeze materialele necesare construcției dughenelor. Tergiversarea achitării de către Eforie a bezmenului și a recuperării și restituirii banilor investiți de evrei⁴³ a provocat nemulțumirea foștilor parteneri de afaceri față de administrația orașului. Jalbele trimise Secretariatului de Stat s-au înmulțit, iar prin recursul împričinaților la protecția Puterilor străine de care aparțineau, conflictul a luat amploare. Căminarul Costache Cazimir acționa prin intermediul Consulatului rusesc⁴⁴,

³⁸ Pentru cercetarea locațiilor urbane evreiești și a „frontierei confesionale” vezi Dana Ionescu Lefter și Mihai-Răzvan Ungureanu, *Locuțiile urbane ale evreilor: Iași, prima jumătate a secolului XIX. Un proiect de cercetare antropologică*, comunicare prezentată la Simpozionul Internațional de Istorie a Evreilor din România, București, septembrie 1996.

³⁹ *Manualul administrativ ...*, Document 395, p. 529-530; A.N. Iași. *Isprăvnicia finutului Iași*, tr. 1759, op. 2008, dosar 1274, f. 21 (nr. 16754/12.08. 1814), apud D. Ionescu Lefter, M.R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 2.

⁴⁰ A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar 1276/1844-1818, f. 4v.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Evreii investiseră peste 1000 de galbeni pentru construirea clădirilor de lângă biserică Sfânta Paraschiva: 200 de galbeni arvuna dată căminarului Scortescu, 50 de galbeni telalului, 300 de galbeni materialele de construcții și 460 de galbeni bezmenul; *Ibidem*, p. 7.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 15-16, 19-20.

pe când cei trei evrei sudiți făceau presiuni prin Agenția austriacă⁴⁵. Chiar dacă s-au văzut siliți să renunțe la contract, evreii nu au încetat nici peste patru ani să-și revendice banii, nu numai cei investiți, dar și dobânzile care considerau că le revin⁴⁶. Iată, așadar, încă o dovadă a spiritului pragmatic și a îndârjirii cu care își protejau capitalurile.

Întârzierea înființării pieței de la Sfânta Paraschiva s-a datorat dificultăților financiare ale Eforiei și imposibilității acesteia de a găsi o persoană particulară care să preia arenda pieții. În noiembrie 1844, Departamentul Treburilor din Lăuntru propunea Sfatului ca Eforia și Agia să-și asume această obligație⁴⁷. În primăvara anului următor, 1845, piața recent înființată nu se dovedea a fi un bun vad comercial. Între 22 aprilie 1845 și 29 iunie, același an, veniturile pieței nu au înregistrat sume mai mari de trei-patru lei pe zi - cu o excepție de nouă lei într-o singură zi - fapt care prevestea un faliment sigur⁴⁸. Propunerea slugerului Iordache Caramfil de a prelua piața pe trei ani, pentru o arendă de 140 de galbeni, a fost respinsă de administrație⁴⁹.

Piața a funcționat în pierdere până la începutul anului 1846, an în care Sfatul Administrativ a poruncit Departamentului din Lăuntru ca, pentru a ușura paguba Eforiei, aceasta să dispună construirea unor dughene din lemn în fronturile stradale ale pieței⁵⁰. Dughenele erau oferite potențialilor chiriași, precum urmează și la alte ștaturi⁵¹, fapt semnificativ pentru felul în care modelul străin - de această dată urbanistic - și spiritul pragmatic câștigaseră teren în procesul de modernizare a societății românești.

De asemenea, a fost îmbunătățită organizarea și funcționarea internă a pieții precum și integrarea acesteia în circuitul economic ieșean. Astfel, s-a hotărât degrevarea medeanului de la Sfântul Spiridon de comerțul cu fân și cu cherestea, impropriu într-un loc strâmt, central, cu sporite riscuri de incendiu, și adunarea carelor cu asemenea mărfuri în piața de la Sfânta Paraschiva⁵².

Nici în urma noilor măsuri, piața nu a devenit rentabilă. În consecință, la 25 ianuarie 1848, domnul aproba retrocedarea drepturilor depline de proprietar căminarului Costache Cazimir, pentru „a dispoza de dânsul în mărginirea regulilor statornicite pe(nt)ru înfrumusețarea orașului”⁵³.

Oglindită în peste 50 de documente diverse⁵⁴, istoria pieței de lângă biserica Sfânta Paraschiva reprezintă un episod din evoluția urbanistică a orașului Iași în prima jumătate a secolului XIX. În contextul modernizării generale a societății românești s-a experimentat pentru prima dată un nou model urbanistic: piața civică. Chiar dacă prima materializare a proiectului a eșuat, el reprezintă o mărturie a căutărilor și preocupărilor autorităților pentru crearea unor noi spații de reprezentare socială, corespunzătoare înnoirilor survenite în ansamblul societății urbane. Aplicarea proiectului a permis surprinderea unor fenomene sociale, economice și juridice asociate

⁴⁵ *Ibidem*, f. 11, 28-29.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 23.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 21v.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 40v.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 43-43v.

⁵¹ *Ibidem*, f. 43v.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, f. 51v.

⁵⁴ O imagine sintetică privitoare la litigiul pentru locul de la biserica Sfânta Paraschiva ne este oferită și de un raport al Sfatului Administrativ, adresat domnului la 24 ianuarie 1848 (v. Anexa I).

transformărilor urbanistice prin care trecea capitala Moldovei în prima jumătate a secolului trecut. Le-am amintit în măsura în care serveau la înțelegerea evoluției proiectului edilitar și a inovației urbanistice. Astfel, simptomele modernizării se resimt și în eforturile locuitorilor pentru obținerea respectării drepturilor de proprietari, în extinderea sistemului economiei capitaliste, în sporirea tranzacțiilor imobiliare și în reconfigurarea geografiei urbane în raport cu necesitățile sociale și economice ale comunității.

Anexa I:

*Raportul Sfatului Administrativ, adresat Domnului, referitor la evoluția edilitar-urbanistică și juridică a locului de lângă biserica Sfânta Paraschiva, între anii 1844 și 1848.*⁵⁵

Preainălțate Doamne!

Locul sterp din dreapta casălor dumi(sale) vist(iemicului) Alecu Stur(d)za, proprietate a viețuitorului în Basarabia, caminariu Costachi Cazimir, s-au făcut imbezduit de cătră proprietariul lui, prin al său vechil, caminariu Filip Scorțescu, în anul 1844, la niște evrei, prin o zdelcă ci încă nu apucasă a se întări de inspecție compitentă. Și fiindcă atunci s-au rădicat o jaloabă cătră Sfat, din parte(a) unui nomer de boieri și neguțitori ci-ș au lăcuințili în ace parte a orașului, cu cerire de a nu le învoi ocupare de cătră evrei a acelu locu, care, fiind chiar în preajma bisericii Preacuvioasăi Paraschiva, ar fi cu totul nesuferită înființare de locuinți jidovești acolo, și cu propunere că, spre ferire de asemine necuviinți, să primescu a da d(umnea)lor acelaș prețu ce dau dar jidovi(i), adecă câte 6 1/2 galbeni pe un stânjin cu bezmen, ci alcătuiești sumă de 460 # pe anu.

Sfatul, în privire, pe deoparte, a rezoanelor cuprinse în jaloabă, iar pe de alta, că dritul de protimisis esti oborit de pravilă, au intrat cu anafora supt No. 1500 cătră Înălțimea Voastră, pretin(zân)d ca pomenitul loc să să ei în trebuința publică și să se facă pe dânsul o piață, plătindu-se pe tot anul de Eforie bezmenul de 460 # alcătuit cu proprietariul de cătră evrei, și, pentru despăgubire Eforiei, să să legiuească a se aduna de la vânzători, pe ace piață, plata ci esti statornicită pentru medeanul de lângă m(ănăsti)re(a) Sf(ântul) Spiridon.

Asupra numeratei anaforale s-au primit înalta rezoluție, ce s-au împărtășit Depart(amentului) din Lăuntru în cuprindere: «în privire că jidovii nu pot fi îngăduiți a ave binale pe lângă biserici, apoi, ori să va da pomenitul locu iscăliților în jaloabă, fără paguba proprietariului, sau, singuripsindu-se pe Eforie de despăgubirea sa pentru bezmenul și celelalte cheltueli, se va înființa acolo piață publică».

Departamentul din Lăuntru, la 29 iuni(e) 1845, au referat Sfatului, supt No. 13.060, că, pe înțelesul domneștii rezoluții însemnate mai sus, luându-se locul zis în proprietatea Eforiei orășienești, s-au și regularisit adunare plății hotărâtă - la care s-ar fi rânduit înadins din partea dumis(ale) vel agă, supt de aproape privighere(a) comisariului cvart(alului) 1-iu -, dar că de la 22 april pân la 29 iuni(e), venitul aceștii piețe nu s-au luat decât de la 2 pân la 4 lei pe zi - afară de o zi în care s-au sporit pân la 9 lei - și că în aceste s-au arătat muștereu slugeriu Iordache Caramfil, cu propunere de a i se da în antrepriză venitul acei piețe, împreună și pivnița aflătoare pe dânsul, pe vremi de trei ani, cu prețu de câte 140 # z pe anu.

Asupra acestora, cerându-se a Sfatului dizlegare, ci au supus o așa înpregiurare cunoștințai Înălțimei Voastre prin anafora cu No. 1871, care s-au regularisit de Înălțime(a) Voastră că, «viderat este că lucrare nu au fostu potrivită cu rezoluție(a) noastră, pomenită în accastă anafora, <f. 51v.> și iarăș viderat este că, orându-iții la adunare venitului acelu meidean, au întrebuițat-o

⁵⁵ A.N. Iași, *Secretariatul de Stat*, dosar 1276/1844-1848, f. 51.

di chivernisală, după care rămâne ca Eforie(a) să priimească celi mai nimerite măsuri spre nipăgubirea sa».

Aceste împărtășindu-se Departamentului din Lăuntru, s-au priimit referatul seu cu No. 2110, din 29 ghenar 1846, cu cerire de dizlegare ci urmare se pezască pentru plata de cătră Eforie a 460 # pe anu, de vremi ci, la înfătoșare budgetului pe acel anu, ar fi priimit trainică dizlegare Înălțimei Voastre de a se scoate o așa plată împovărătoare pentru Eforie, iar că actul îmbezmăluirii pominitului loc rostești ca, la din împotrivă urmare, proprietariul lui să-și aibă deplină putere a și-l lua în stăpânire, și dacă l-or treci la alții cu bezmăn, și nu ar găsi prețul de 460 #, atunce paguba să i sa plătească de Eforie.

În așa împregiurări, Sfatul au propus Înălțimei Voastre, prin anaforaua cu No. 1494, ca suma de 460 # să să păstrezi în buget și să să plătească proprietariului locului, cari să socotește și trebuitor de piață spre înlesnire opștiei, și Înălțime(a) Voastră ați binevoit a rezolvarisi că, «nevoind proprietariul a priimi locul pe suma sa, se va îngriji Dipart(amentul) din Lăuntru a-l da, cu bezmăn pe stânjăn, la doritori de a zidi pe acel locu, cu care închipuire să nedejduiești și folos pentru Eforie, care au avut îndestulă pagubă acum iar lucrare se va aduci la cunoștința Sfatului spre hotărare».

Acum, Dipart(amentul) din Lăuntru, căruie s-au împărtășit domneasca rezoluție după lucrare ci ar fi înaintat, au înfășoșat Sfatului, pe lângă refiratul cu No. 1159 din 16 ghenar, răspunsul priimit prin Eforie orășiene(ască) din partea d(u)m(nealui) căminar Costachi Cazimir, în cuprindire că, îndată ci Eforie îi va în[n]apoia actul încheiet cu vechilu seu, caminar Filip Scorțescu, și îi va slobozi hârtie din parte ei, că îmbunătățăști sloboda dispoziție di acel loc al seu pe viitoriu, ca proprietar, precum interesul său ar găsi, atunce va în[n]apoia și d(umnea)lui actul dat din parte caminar(u)lui Scorțescu pentru alcătuire urmată.

Sfatul, după luare aminte asupra acestui obiect a disfacerii Eforiei de îndatorire(a) bezmănelui pominitului locu, carile, după cercările urmate, esti de pagubă pentru dânsa, au venit în socotință că nu rămâni decât a se întoarce pominitul loc în stăpânire proprietariului seu, potrivit cu însuș a sa cerire prin Depart(amentul) din Lăuntru, și a se trage înapoi acturile încheiete întru aceasta, rămâind d(u)m(nealui) camin(a)r(ul) Cazimir în dreptate(a) sa de proprietar asupra locului zis, și a dispoza de dânsul în mărginire regulilor pe(nt)ru înfrumusețarea orașului.

Aceasta este a Sfatului socotință, iar ce desăvârșită hotărâre rămâni la înalta încuviințare.

Mădularile Sfatului Administrativ,
plecate slugi
(Trei semnături indescifrabile)

Sec(ția) II din Sec(retariatul) de Stat

No. 164

1848 ghenar24

Șeful seccsici spat(a)ru(l) K.Polizu

Anexa II:

Referatul Departamentului Lucrărilor Publice din 15 martie 1853, sub N. 1101, care cuprinde lista piețelor comerciale din orașul Iași⁵⁶.

Cu adresele Secretariatului de Stat supt N. 624 și 710, primindu-să mai multe reclamații, atât din partea proprietarilor de pieți și medeanurilor din capitalie, cât și de-a dreptul cerire a mahalagiilor a se învoi pe femeile cu zarzavaturi și fructe a-și vinde produsele la locurile obicinuite, spre a-și pute procura cu ușurință cele de nevoie, fără a fi nevoiți să alerge în distanții departe, Departamentul au intrat a cerceta driturile medeanurilor din capitalie, și s-au lămurit că pieți pe care se urmează vânzări, osebit de acele pentru paradă, și din care s-au statornicit acea din fațada Mitropoliei, sunt următoarele:

1-iu Piața de la Sfânta Vinere, statornicită prin dispoziția provizoriului guvern rosienesc de la 1832, pentru care s-au plătit mai înaintea anului 1843 proprietății 100 galbeni din veniturile Eforiei capitaliei; pe această piață au fost îngăduite vânzarea de verdețuri, zarzavaturi și fructe.

2-le Piața de la Beilic, proprieta a monastirei Sf(ântul) Ioan Gură de Aur, statornicită cu hrisovul domnesc N. 5 din 1847 ghenarie 28, supt condiție a face monastirea o cișme, un havuz, a pavelui piața și a o ține în stare de curățenie pentru totdeauna, trăgându-și legiuitul folos de pe dânsa, pe lângă care s-au dat voie monastirei a clădi și binale în pre(aj)ma acei pieți; pentru acesta au fost îngăduită adunarea de cară cu orice produse.

3-le Piața de lângă medeanul Beilicului a d(umnealui) caminar Iacovachi Buiuciu, statornicită cu hrisovul domnesc din 20 februarie 1852 pentru adunarea vânzătorilor pedestri cu zarzavaturi și fructe.

4-le Medeanul de lângă Golia, pe care se vând cară cu făină, verdețuri și fructe, nu se găsește că ar fi îndrituită cu vreun act.

5-le Adunarea de femei cu zarzavaturi și fructe de la Podul Lung, iarăși nu este statornicită cu vreun act.

6-le Vânzarea de zarzavaturi și fructe i pomării în Ulița Târgului Cucului, pe locul d(mni)s(ale) Ioan Negruți, este încuviințată, pe lângă un act a Domnului Scarlat Calimah, și cu hrisovul din 20 ghenarie 1851 supt N.147.

7-le Piața din fața monastirei Sf(ântul) Spiridon, pentru vânzare de zarzavaturi și fructe, este încuviințată la 9 noiembrie 1843, precum se vede din împărtășirea Secretariatului de Stat supt No.3268.

8-le Piața de la Cabinetul Natural este iarăși (încuviințată), prin întăritura Domnului Mihail G. Sturdza, precum s-au văzut din lucrări.

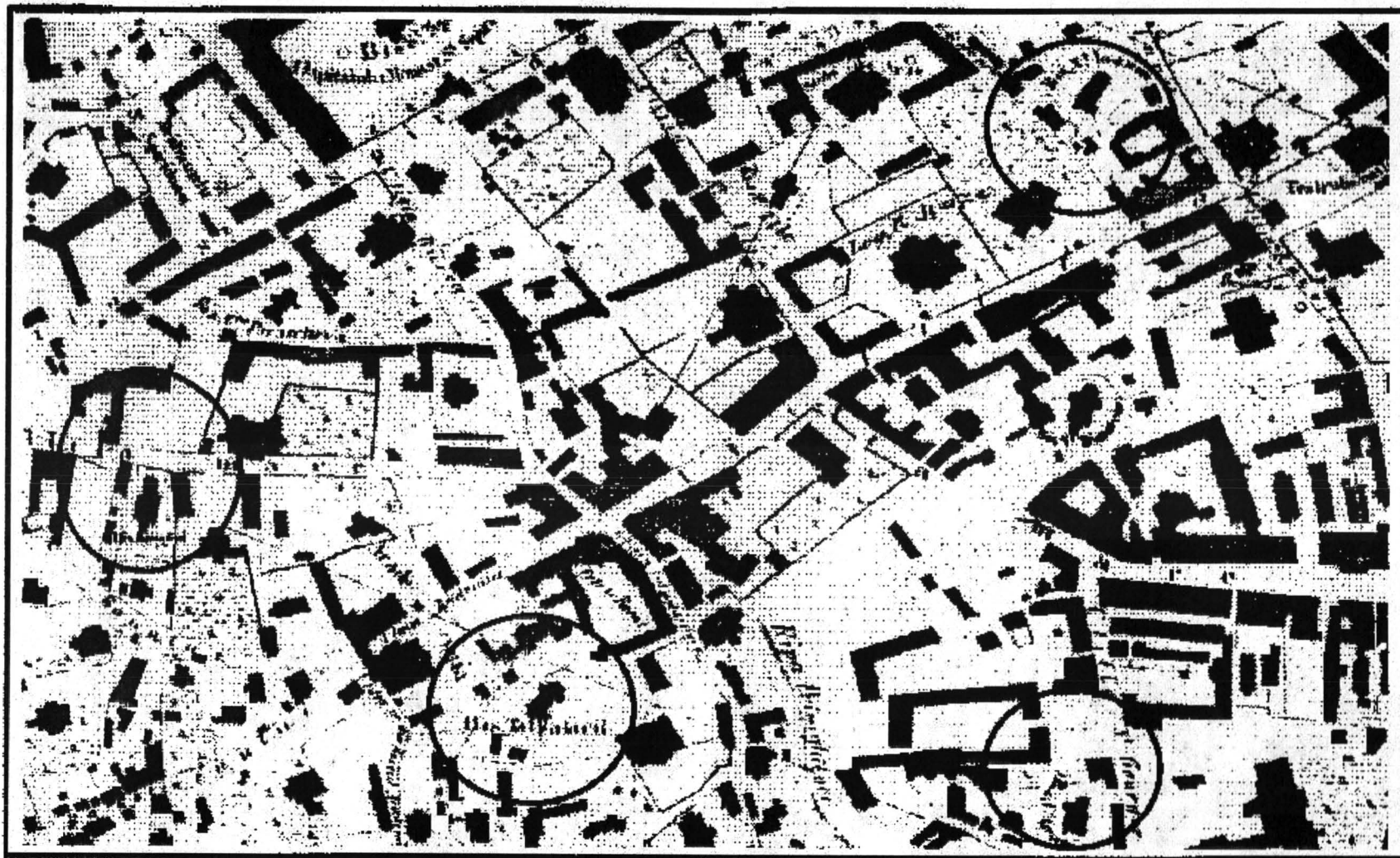
9-le Piața de lângă spitalul Sf(ântul) Spiridon a d(umisa)le vornicului Scarlat Miclescu, statornicită iarăși cu acturi.

10-le Medeanul statornicit de Departament pentru grele transporturi este a d(umisa)le K.K.⁵⁷ Elenco Sturdza, la Copou, cu hrisovul N.4036 din 1850, și

11-le Piața d(umi)sale Iancu Constantin, de pe șesul Bahluiului, cu hrisovul N. 5526 din 1850 [...].

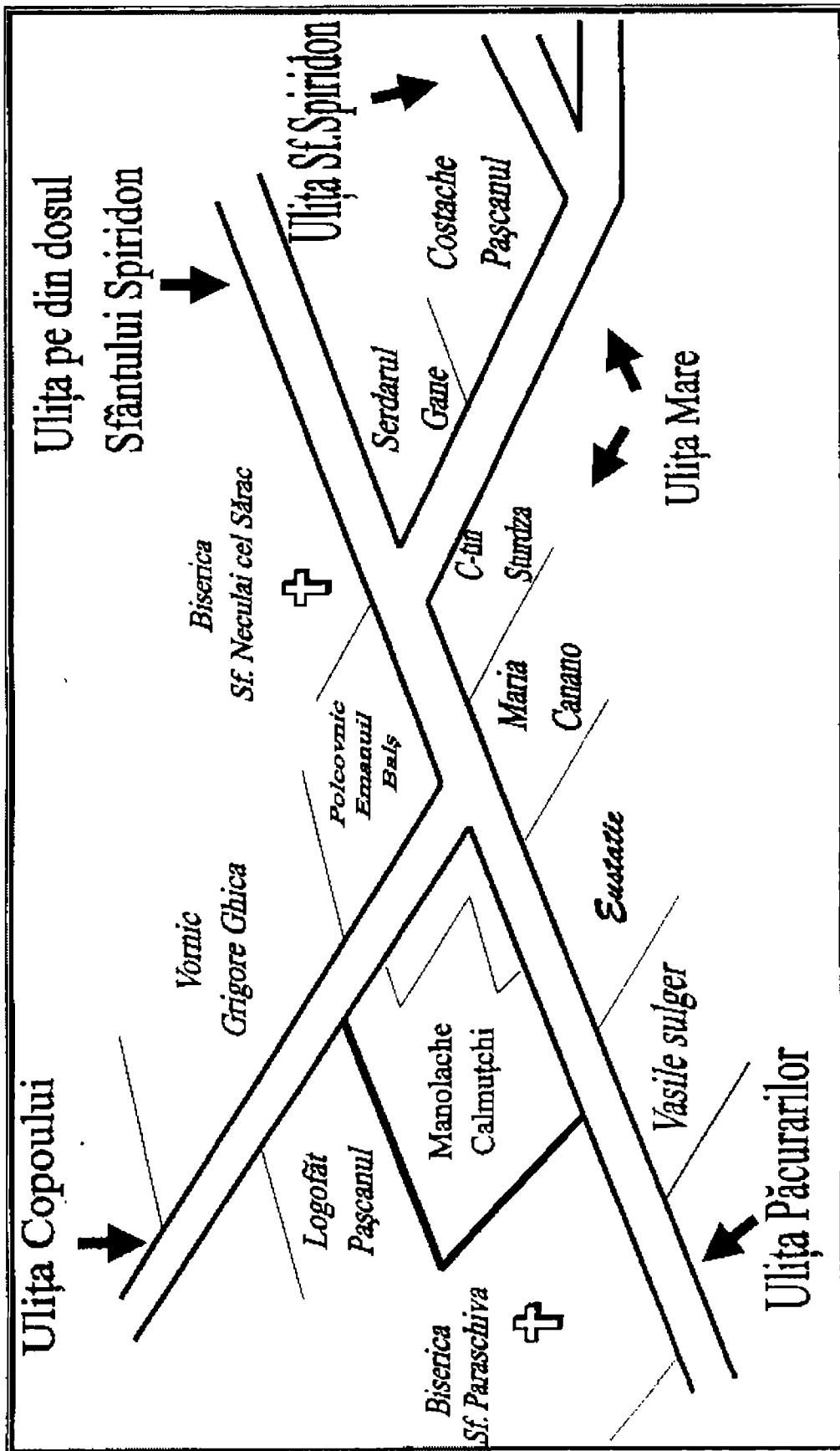
⁵⁶ *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, I, Document 144, p. 221-222.

⁵⁷ K.K. abreviere de la *Kaiserliche und Königliche* (cezaro-crăiesc), denumire sub care erau recunoscuți supușii austrieci.

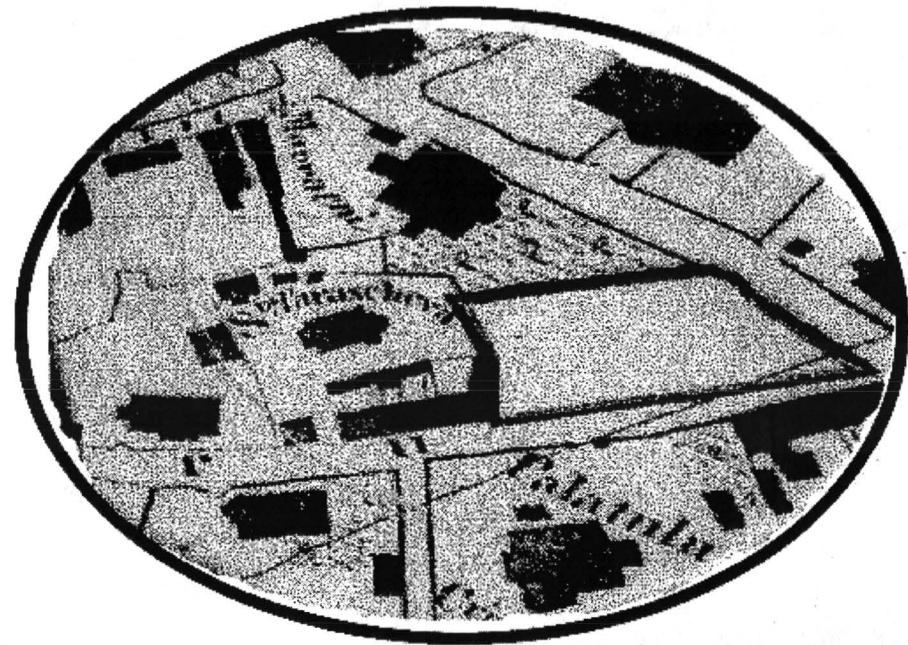
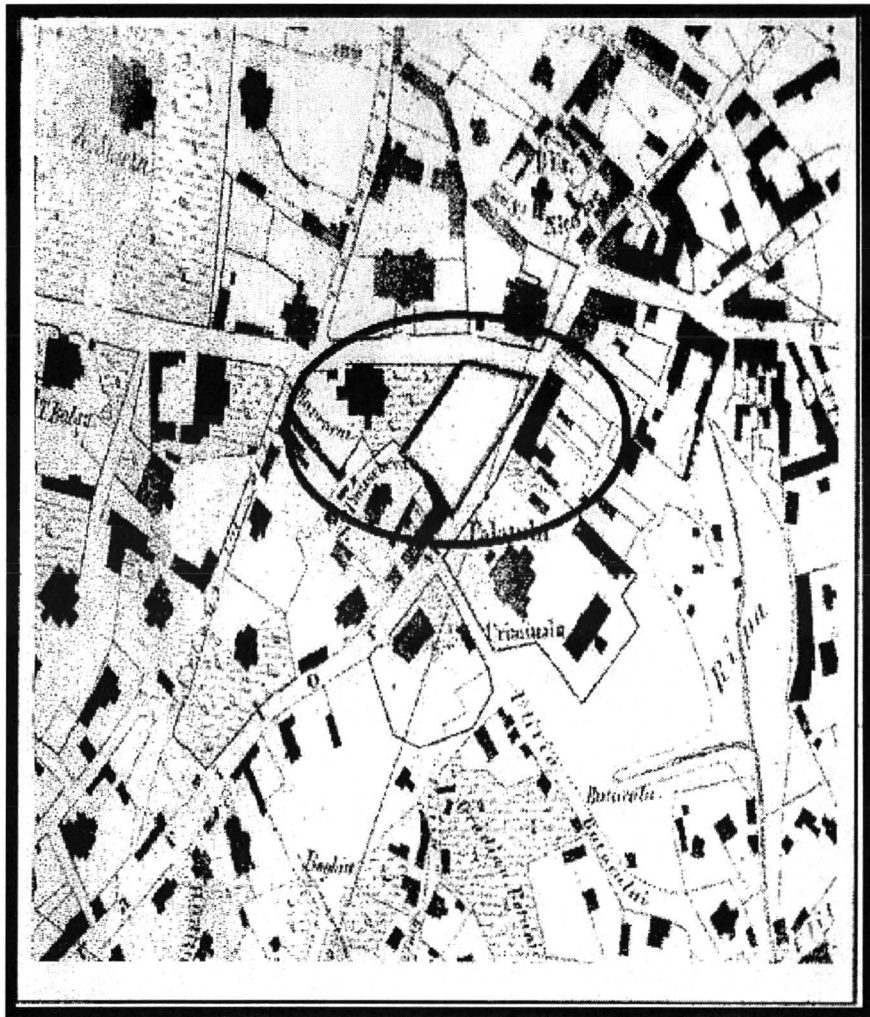

Cele patru biserici desemnate în 1841 a avea piețe civile conform prevederilor regulamentare. Am folosit harta lui Frederic Peytavin din anul 1857

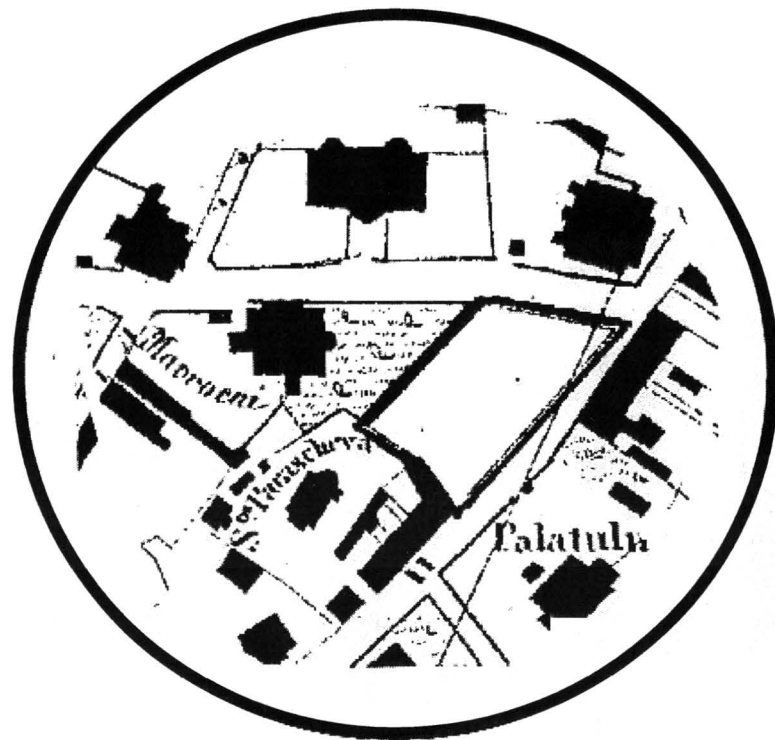
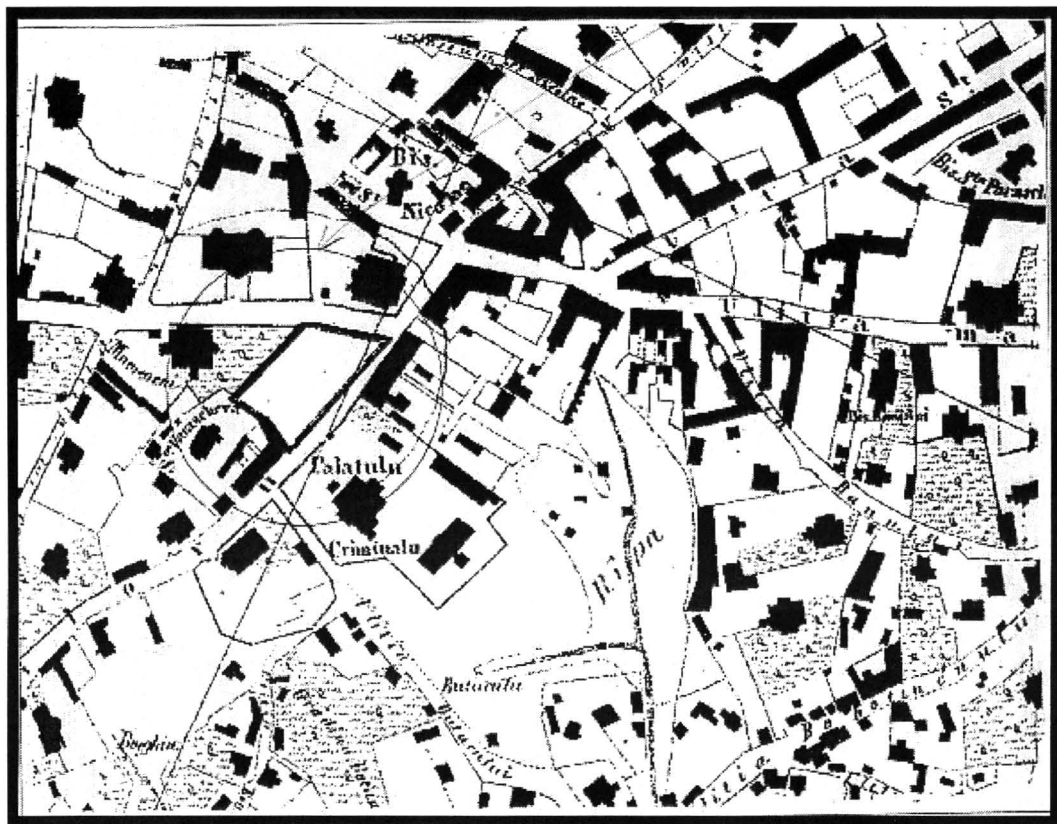
Anexa III

Schița proprietăților de la intersecția Uliței Mari cu ulițele Păcurarilor și Copoului, realizată după Registrul măsurării ulițelor orașului Iași din anul 1811
Anexa IV

**Proprietatea căminarului Constantin Cazimir marcată pe harta lui
Frederic Peytavin din anul 1857
Anexa V**

**Proprietatea căminarului Constantin Cazimir marcată pe harta lui
Frederic Peytavin din anul 1857
Anexa V (unghi ușor diferit – nota redacției)**

Projects Of Public Utility In Jassy In The First Half Of XIXth Century The Market Near Saint Paraschiva Church

Summary

The paperwork presents, after unpublished documents, an episode from the urban evolution of Jassy from the first half of XIXth century, about the short existence of a market near Saint Paraschiva church, between 1844-1848.

In the context of the materialization of an ample public utility project, through which was setting up four squares near some churches in Jassy, the authorities has been going to change a private property, near the parish church Saint Paraschiva, into a square. The economical and social situation has influenced the genesis of the square, this one getting a trade function. This case presents definitely the failure of the project through which was setting up squares in Jassy in the first half of XIXth century. The main reason of the failure was the resistance of the population to a new urbanistic model, of which utility couldn't be completely understandable. Even so the project failed, it represents a proof of the authorities' preoccupations in order to create new places of social-representations, suitable to modernization of all Romanian society.

The setting-up of the market near Saint Paraschiva church has admitted the observation of some social, economical and juridical aspects which has been associated to urbanistic challenges from the Moldovian capital in that time. These aspects has been reminded in the paperwork in order to facilitate the comprehension of the public utility project's evolution. Therefore, the proofs of urban modernization are revealed by the the increasing of the real estates' transactions and the capitalist economy's system, the efforts of the population for obtaining the respect of the private properties' rights and the reconfiguration of urban geography with the social and economical necessity of the population.